

сягань» / Із змінами і доповненнями від 19.10.2012 р. ; пункт 1.6 спільного наказу МВС України і Міністерства юстиції України від 26.03.2013 р. № 289/540/5 «Про заходи стосовно дотримання вимог законодавства при затриманні без ухвали слідчого судді, суду осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, та при обранні стосовно підозрюваних запобіжного заходу – тримання під вартою під час кримінального провадження».

11. Божьев В.П., Фролов Е.А. Уголовно-правовые и процессуальные правоотношения // Советское государство и право. – 1974. – № 1. – С. 87–96.

САЧКО О. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 347

ДОСЛІДЧА ПЕРЕВІРКА ФАКТІВ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ: ТАКТИКО-КРИМІНАЛІСТИЧНІ АСПЕКТИ

У статті приділяється увага тактико-криміналістичним аспектам перевірки інформації про незаконний обіг наркотиків.

Ключові слова: тактична операція, тактична комбінація, тактична рекомендація, тактичний ризик, дослідча перевірка, незаконний обіг, наркотичні засоби.

В статье уделяется внимание тактико-криминалистическим аспектам проверки информации о незаконном обороте наркотиков.

Ключевые слова: тактическая операция, тактическая комбинация, тактическая рекомендация, тактический риск, доследственная проверка, незаконный оборот, наркотические средства.

In the article paid attention to the tactical criminalistics aspects of verification of facts of illegal turn of drugs.

Key words: tactical reception, tactical combination, tactical recommendation, tactical decision, preliminary examination, trafficking, narcotic drugs.

Вступ. Будь-яка пізнавальна діяльність може бути успішною лише тоді, коли вибір пізнавальних дій відбувається відповідно до характеристик (особливостей) об'єкта пізнання, завдань дослідження, умов, в яких пізнання протікає [11, с. 316].

Іншими словами, особа, яка веде дослідчий процес, окрім знань про можливості сукупності дослідчих пізнавальних дій повинна володіти також знаннями про найбільш доцільні способи (прийоми) їх застосування з урахуванням стану дослідчого провадження в певний момент часу. Мова йде про те, що суб'єкт, який веде процес, повинен враховувати обстановку, в якій протікає процес доказування [2, с. 21].

Головною негативною рисою сучасного незаконного обігу наркотиків є те, що його характеризує високий професіоналізм та організованість, консолідація злочинно-

го середовища у сфері незаконного обігу наркотичних засобів із виділенням у ньому виконавчих, посередницьких, керівних (елітарних) ланок, розподіл сфер і зон впливу між окремими злочинними групами, що визначає існування й інтенсивний розвиток в Україні організованого наркобізнесу [8, с. 23].

Слід також враховувати, що злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотиків, як правило, носять груповий та організований характер і відбуваються в умовах підвищеної конспірації. Тому слушно зазначає К.О. Чаплинський: «Розкриття й розслідування злочинів, учинених організованими угрупованнями, як правило, супроводжується формуванням несприятливих слідчих ситуацій (зокрема, наявність незначного обсягу інформації, нечисельність або відсутність слідів злочину, негативний тиск злочинців на учасників кримінального судочинства, відсутність свідків, протидія досудовому розслідуванню тощо), які нерідко перешкоджають викриттю всіх винних в їх учиненні та притягненню злочинців до кримінальної відповідальності» [12, с. 36].

Актуальність досліджуваної проблеми обумовлюється тим, що діяльність, пов'язана з тактико-криміналістичними аспектами дослідчої перевірки фактів незаконного обігу наркотиків, потребує детального врегулювання й удосконалення у зв'язку з появою нових способів учинення злочинів даної категорії, а також розробкою нових ефективних засобів протидії розкриттю цих злочинів, що у свою чергу, з одного боку, ускладнює виконання завдання кримінального провадження, а з іншого – надає нові можливості ефективної протидії злочинам даної категорії.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій вказує на певну увагу до різних проблем тактико-криміналістичних аспектів дослідчої перевірки фактів про незаконний обіг наркотичних засобів у працях С.Є. Віцина, В.В. Бірюкова, В.І. Галагана, Ф.В. Глазиріна, О.В. Гусєва, В.С. Зеленецького, В.Є. Зобова, В.П. Колпакова, Л.М. Лобойка, Є.І. Макаренка, Л.М. Маслінікова, В.І. Михайлова, О.В. Одерія, М.А. Погорецького, І.В. Пирога, С.В. Слінька, І.І. Статіви, М.С. Строговича, В.М. Тертишника, В.Г. Уварова, А.А. Шахматєва, В.М. Шевчука, К.О. Чаплинського, В.І. Фаринника, В.М. Федченка, А.Г. Філіпова, А.А. Ялбуганова та інших.

Постановка завдання. Мета даної роботи – аналіз тактико-криміналістичних аспектів дослідчої перевірки фактів незаконного обігу наркотиків із метою його вдосконалення, ефективного використання у процесі діяльності правоохоронних органів під час безпосереднього виявлення злочинів вказаної категорії.

Результати дослідження. Під час розгляду питання тактико-криміналістичних аспектів дослідчої перевірки фактів незаконного обігу наркотиків слід враховувати, що кримінальне провадження даної категорії починається, як правило, за результатами оперативно-розшукової діяльності (більше 90%), що у свою чергу не дає змоги ігнорувати можливості криміналістичної тактики на етапі дослідчої перевірки інформації про злочини вказаної категорії.

Це пов'язано з обставинами, які суттєво ускладнюють виявлення й розслідування даних злочинів та таких, що сприяють широкому використанню оперативно-розшукових заходів під час підготовки і проведення першопочаткових дій. Зокрема, до таких обставин належать відсутність головного джерела інформації в особі потерпілого від злочину (особи, які придбавають та вживають наркотики, до органів міліції не звертаються); велика конспіративність дій злочинців і каналів постачання наркотиків та їх збуту; розподіл речей, використання схованок, паролів, наймання охорони, наявність злочинної контррозвідки; відносна доступність і різноманітність джерел для виготовлення наркотиків; складність вибору моменту, місця та способу реалізації оперативних даних; необхідність роботи з виявлення всіх добре замаскованих ланок злочинного ланцюга, який має яскраво виражений організований і міжрегіональний (міжнародний) характер.

Криміналістична тактика зазвичай визначається як система наукових положень і розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо організації і планування

досудового та судового слідства, визначення оптимальної лінії поведінки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, прийомів проведення слідчих і судових дій, спрямованих на збирання й дослідження доказів та встановлення обставин, що сприяли учиненню або приховуванню злочинів [9, с. 5].

До засобів криміналістичної тактики в науковій літературі більшість учених традиційно відносять тактичний прийом, тактичну комбінацію, тактичну операцію, тактичну (криміналістичну) рекомендацію, тактичне рішення.

Отже, під тактичним забезпеченням слід розуміти науково сформовану й апробовану правоохоронною практикою систему рекомендацій, прийомів, комбінацій, операцій та оперативно-розшукових заходів у межах оперативного супроводження розслідування, що спрямована на розв'язання завдань кримінального судочинства [13, с. 26].

В.Г. Гончаренко і Ф.М. Сокиран виділяють такі групи тактичних прийомів, що сприяють психологічному впливу: процесуальні (дотримання слідчим норм кримінально-процесуального законодавства, попередження про кримінальну відповідальність за надання завідомо неправдивих свідчень і за відмову від надання показань); етичні (дотримання слідчим під час проведення слідчих дій норм етики й моралі, тактовність, доброзичливість тощо); естетичні (культура поведінки слідчого, його зовнішній вигляд); психологічні (активізація забутого в пам'яті допитуваного, використання асоціативних зв'язків, виклик минулих емоцій тощо); криміналістичні (створення поінформованості слідчого, використання суперечностей між показаннями допитуваних, пред'явлення доказів, використання раптовості, словесна розвідка, психологічна підготовка особи до наступної слідчої дії тощо) [4, с. 25].

Дослідче провадження має специфічний характер, оскільки формується під впливом низки специфічних об'єктивних і суб'єктивних факторів.

На думку В.К. Лисиченка, до об'єктивних факторів можна віднести механізм учинення злочину, слідову його картину, наявність доказів, місце й час проведення пізнавальної діяльності. Суб'єктивними факторами виступають рівень професійної підготовки слідчого, поведінка учасників [10, с. 5].

Залежно від характеру й повноти відомостей про діяння, викладених у джерелі первинної інформації, виникають різні ситуації вивчення ознак злочину. Суб'єкти, які проводять пізнання ознак злочину, прагнуть відображати дійсність такою, як вона є насправді та якою цілком закономірно становиться. Однак закономірне становлення має тут своєю причиною і цілеспрямований вплив суб'єкта на деякі можливості, які надаються дійсності. Тому досліднику доводиться займатися виявленням, зіставленням і ранжуванням за ступенем переважання існуючих і можливих альтернатив [6, с. 16].

Виявлення злочину доцільно розглядати як важливий елемент в отриманні інформації взагалі про злочинну або незлочинну подію. Г.А. Густов вказує, що всі операції криміналістичного циклу пов'язані між собою і знаходяться в певній залежності одна від іншої: кожна попередня операція готує наступну та породжує зв'язки розвитку й управління, а виконання наступних надає нову інформацію, розвиває існуючі зв'язки, вдосконалює систему розслідування, рухає слідство до мети. Від того, чи правильно використана вихідна інформація (перша операція), залежить обґрунтованість порушення кримінального провадження; від належної організації розслідування (друга операція), зокрема від того, наскільки своєчасно і правильно прийнято криміналістичні і процесуальні рішення, залежить отримання нових знань під час виконання прийнятих рішень (третя операція); своєчасне і правильне використання нових даних (четверта операція) сприяє вдосконаленню системи розслідування, внесенню до неї необхідних корективів, обумовлює змінення напрямків розслідування в цілях встановлення істини і правильного вирішення завдань розслідування [5, с. 120-121].

Залежно від складності ситуації суб'єкт, завданням якого є її вирішення, обирає той чи інший тактичний прийом або здійснює тактичну операцію.

Незважаючи на практичне значення вивчення тактичних основ дослідчої діяльності з доказування, цьому питанню у кримінально-процесуальній і криміналістичній літературі майже не приділяється увага. Більше того, провідні вчені-криміналісти визнають, що перевірка заяв і повідомлень про злочин потребує певної послідовності й елементарної організації [3, с. 21].

Між тим особливу увагу слід звертати на роботу з речовими доказами. Дуже часто так звані «німі свідки» дозволяють побудувати правильні версії й намітити правильний шлях розслідування.

Як відомо, розкриття та розслідування злочинів багато в чому залежить від кваліфікованого і швидкого проведення слідчих дій, перелік яких визначено кримінально-процесуальним законодавством України. Послідовність їх проведення вже залежить від конкретної слідчої ситуації.

У справах, які пов'язані з незаконним обігом наркотиків, найбільш розповсюдженими слідчими діями є слідчий огляд, затримання підозрюваного під час вчинення злочину, його освідування, призначення експрес-досліджень.

Доцільно прослідкувати послідовність дій від отримання повідомлення про вчинення злочину до фактичного затримання особи, вилучення в осіб наркотичних засобів у різноманітних місцях (на вулиці, у громадських місцях), проаналізувати тактику дій працівників органів внутрішніх справ у цих ситуаціях, на підставі чого розробити рекомендації загального характеру, які б давали відповіді на запитання про те, як правильно обрати момент фактичного затримання особи, як правильно обрати місце затримання, залежно від способу вчинення й маскування злочину, які повинні бути дії працівників ОВС під час виявлення й вилучення наркотичних засобів на транспорті (автомобільному, залізничному, морському, повітряному) та інші запитання, відповіді на які необхідно знати й використовувати для правильного розв'язання даних завдань.

Розгляд криміналістичного аспекту виявлення фактів незаконного обігу наркотичних засобів не буде повним без з'ясування елементів криміналістичної характеристики.

Елементами криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, є сліди (в широкому розумінні слова), характерні для даної категорії злочинів, місце вчинення злочину, час учинення злочину, особа злочинця, спосіб учинення злочину, обставини, які підлягають доказуванню у кримінальній справі.

Під *слідами, характерними для злочинів указаної категорії*, необхідно розуміти сукупність слідів – відображень, мікрослідів, окремих елементів обстановки на місці злочинної дії, знярядь учинення злочину, інших предметів, які злочинець залишив під час або після вчинення злочину.

У справах про наркотики до таких слідів потрібно віднести самі наркотичні засоби, сліди їх застосування (наприклад, сліди ін'єкцій на руках, інших частинах тіла, наркотичне сп'яніння, шприци, бинти, посуд, в якому готувалися наркотики, тощо), показання очевидців, підозрюваних, потерпілих, інші обставини, виходячи зі способу вчинення злочину.

Місце вчинення злочину. Місце як матеріальна частина середовища, що включає сукупність різних предметів, і щодо злочинів про наркотики характеризується чинниками відносно певного місця, де було вчинено злочин, – це може бути плантація, ділянка, різні приміщення, місця масового скупчення людей (бари, кінотеатри, пляжі, кафе тощо).

Залежно від способу вчинення злочину це також можуть бути підприємства, організації, аптеки, медичні установи, транспорт.

Час вчинення злочинної дії повинен використовуватися з урахуванням місця вчинення злочину та періодичності часу вчинення злочинної дії.

Враховуючи час безпосереднього вчинення злочинів, пов'язаних із наркотиками, необхідно наголосити на тому, що даний аспект має важливе значення для встановлен-

ня істини. Так, знаючи час вчинення злочину, можливо буде дізнатися про такі важливі у справі обставини: коли саме вчинявся злочин (час, дата, місяць), чи могли бачити і спостерігати злочинну дію інші особи, де саме знаходилися учасники злочину під час злочинних дій, а також інші особи, які можуть надати важливі свідчення у справі.

Встановлення *особи злочинця*, що має причетність до вчинення незаконного обігу наркотичних засобів, має важливе значення для встановлення істини, так як у кожній злочинній діяльності містяться сліди особи, яка вчинила злочин, а також дані про її особисті властивості, наявність певних знань, злочинний досвід тощо.

Відомості про особу, яка має причетність до незаконного обігу наркотичних засобів, під час досудового провадження і зіставлень зі способом, механізмом та обстановкою даного правопорушення надають необхідну інформацію, що дозволяє правильно визначити напрямок і способи розшуку, викриття й фактичного затримання підозрюваного у вчиненні злочину.

Дані про невстановлену особу на даному етапі провадження формуються завдяки фактичним даним щодо способу вчинення правопорушення, залишеним його слідам та іншим речовим джерелам доказової інформації.

Спосіб учинення правопорушення та способи підготовки до його вчинення у справах про наркотики відображається в наступному. Правопорушники здійснюють пошук відповідних знарядь злочину, вживають заходів щодо залишку сировини для виготовлення наркотиків, а також готової продукції, здобувають різними шляхами матеріальні кошти, в тому числі злочинним шляхом.

Із точки зору криміналістичної характеристики злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів залежно від характеру злочинних дій можливо виділити наступні моменти: а) незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 307 КК України); б) викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим станом (ст. 308 КК України); в) незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (ст. 309 КК України); г) посів або вирощування снотворного маку чи конопель (ст. 310 КК України); д) незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів (ст. 311 КК України); е) викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим станом (ст. 312 КК України).

До обставин, які підлягають доказуванню під час виявлення фактів незаконного обігу наркотиків, необхідно віднести такі: предмет злочинного посягання (який саме наркотичний засіб (психотропна речовина), їх аналог або прекурсор став предметом посягання), його найменування, кількість і вага, вартість, подія злочину (час, місце, спосіб учинення злочину – придбання, крадіжка, зберігання чи контрабанда наркотичних засобів, спосіб приховування злочину, джерело отримання наркотиків чи психотропних речовин, інші обставини, що мають значення для справи), особа злочинця, його характеристики, соціально-демографічні дані, судимості, в тому числі за аналогічні злочини, вживання наркотиків або психотропних речовин, наявність контактів з іншими злочинцями, зв'язки міжнародного характеру тощо, винність злочинця у вчиненні злочину, обставини, які впливають на ступінь і характер відповідальності злочинця, характер і розмір шкоди, спричиненої злочином, інші обставини, характерні для вказаної категорії злочинів, співучасники злочину й особи, що сприяли його вчиненню (особи, які займаються збутом наркотичних засобів, посередники, особи, які зберігали, переміщували наркотик, особи, які приховували злочин, особи, які не донесли про злочин, а також інші особи, що проявляють зацікавленість до наркотиків) [1, с. 48].

Спосіб учинення злочину здебільшого визначає хід розслідування у кримінальному провадженні, а також роботу оперативних служб із метою розкриття й попередження злочинів.

Основним джерелом незаконного одержання опію-сирцю є плантації опійного маку в деяких районах України. На тих полях крадіжки розповсюджені постійно, і крім прямої матеріальної шкоди є однією з умов підтримання й розповсюдження опійної наркоманії.

Для виявлення слідів наркотичних засобів, їх наявності і переробки для вживання необхідно коротко зупинитися на розгляді питання про способи виготовлення наркотиків.

Зазвичай висушені головки маку подрібнюють і замочують у воді. Після того намоклі частини розминають руками. Коли рідина набуде бурого кольору, її проціджують. Таким чином одержують кокнар. Його виготовляють також із голівок звичайного їстівного маку. Така суміш як гашиш фармацевтичною промисловістю взагалі не випускається і готується лише незаконним шляхом. Для одержання гашишу зрізають коноплю і забирають її на сушку в тінь. Після просушки коноплю витрушують на білизну, ковдру, плівку з метою збору пилу, який є головним складом гашишу. Потім конопля подрібнюється і сушиться разом із пилом. Одержану масу висипають у довгі мішечки або рукава одягу, резинові камери і мнуть до тих пір, доки суміш не набере консистенції густої суміші у вигляді тіста, після чого переносять у темне сухе приміщення, кладуть під камін або друге приладдя [7, с. 20].

Інколи зі спілої коноплі зривають верхки з листям, подрібнюють їх, просівають, розводять водою, перемішують і скручують у кульки.

У процесі вже дослідчого провадження важливо шукати фактичні дані, які можуть дати відповіді на такі питання про те, чи систематично скоювалися крадіжки, виготовлення або розповсюдження наркотиків; що викрадено, виготовлено або реалізовано, яка кількість; яка мета крадіжки, виготовлення, збуту, вживання; чи мав місце попередній зговір для вчинення злочину; яка ціна кожної порції наркотичного засобу; для кого збувалися наркотики; яка характеристика підозрюваного; чи є підозрюваний наркоманом, чи не протипоказано йому примусове лікування від наркоманії; які обставини сприяли скоєною злочину.

Вищеназвані обставини не є вичерпними, так як кожне правопорушення має свої особливості. Після порушення кримінального провадження розслідування розпочинається безпосередньо з першопочаткових (невідкладних) слідчих дій.

Висновки. Тактико-криміналістичні аспекти дослідчої перевірки фактів незаконного обігу наркотиків як інформаційно-пошукова діяльність правоохоронних органів, здійснювана з використанням адміністративної чи оперативно-розшукової юрисдикції, залишається реальним інститутом дослідчого провадження, який включає в себе ініціативну інформаційно-доказову діяльність щодо виявлення й фіксації фактів латентних злочинів, розпочинається з моменту перших пізнавальних дій і закінчується моментом офіційної реєстрації інформації про виявлені злочини, яка потребує подальшого розвитку і правового забезпечення.

Список використаних джерел:

1. Баяхачев В.Г. Расследование преступлений, связанных с изготовлением и распространением синтетических наркотических средств организованными группами / В.Г. Баяхачев, И.И. Курылев, А.П. Калинин. – М. : ВНИИ МВД РФ, 1995. – 48 с.
2. Белкин Р.С. Курс криминалистики : в 3 т. / Р.С. Белкин. – Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. – М. : Юристъ, 1997. – С. 70.
3. Васильев А.Н. Следственная тактика / А.Н. Васильев. – М., 1976. – С. 21.
4. Гончаренко В.Г. Тактика психологічного впливу на попередньому слідстві : навч. посібник / В.Г. Гончаренко, Ф.М. Сокиран. – К. : Укр. акад. внутр. справ, 1994. – С. 25.

5. Густов Г.А. Основы криминалистической теории расследования / Г.А. Густов // Курс криминалистики : в 3 т. / Под ред. О.Н. Коршуновой и А.А. Степанова. – Т. 1: Обще-теоретические вопросы. Криминалистическая техника. Криминалистическая тактика. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2004. – С. 120–121.
6. Иванов Н.А. Особенности больших систем и специфика их познания : автореф. дис. ... канд. филос. наук. – М., 1976. – С. 16.
7. Косміна Н.М. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 – «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Н.М. Косміна. – Х., 2011. – 20 с.
8. Одерій О.В. Розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 – «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / О.В. Одерій. – Х., 1997. – 23 с.
9. Салтевський М.В. Криміналістика : підручник : у 2 ч. / М.В. Салтевський. – Х. : Консум, 2001. – Ч. 2. – С. 5.
10. Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / В.К. Лисиченко, В.И. Гончаренко, М.В. Салтевский и др. ; Под ред. В.К. Лисиченко. – К. : Выща школа, 1988. – С. 5.
11. Столяров В.И. Диалектика как логика и методология науки. – М., 1975. – 316 с.
12. Чаплинський К.О. Тактичні основи забезпечення досудового розслідування : автореф. дис. ... докт. юрид. наук / К.О. Чаплинський. – Дніпропетровськ, 2011. – 36 с.
13. Чаплинський К.О. Тактичні основи забезпечення досудового розслідування : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 – «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / К.О. Чаплинський. – Дніпропетровськ, 2011. – С. 26.

